

УПОТРЕБА СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Жаклина Новичић (ур.)

УПОТРЕБА СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Уредила
Жаклина Новичић

Београд, 2018.

Издавач
Институт за међународну политику и привреду, Београд

За издавача
Проф. др Бранислав Ђорђевић
директор

Уредила
Др Жаклина Новичић

Рецензенти
Проф. др Драгољуб Тодић
Доц. др Милош Јовановић
Проф. др Драган Ђукановић

Лектор за српски језик
Маја Јовановић

Лектор за енглески језик
Маја Николић

Компјутерска обрада и корице
Сања Баловић

Штампа:
Донат граф доо, Мике Аласа 52, Београд

ISBN 978-86-7067-255-0

Тематски зборник радова је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја: „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти, из програма основних истраживања код Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије” (евиденциони број 179029).

САДРЖАЈ

Реч уредника	7
--------------	---

Први део

ГЕОПОЛИТИКА, ИНТЕРВЕНЦИЈЕ И ВЕЛИКЕ СИЛЕ

Географија и употреба силе: Геополитичка анализа војног ангажовања Сједињених Држава крајем XX и почетком XXI века <i>Бранислав Ђорђевић, Небојша Вуковић</i>	11
„Употребљивост“ силе за остваривање спољнополитичких циљева у XXI веку: Руске интервенције у Грузији (2008) и на Криму (2014) <i>Владимир Трапара</i>	34

Други део

РАЗОРУЖАЊЕ, НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ И НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Забрана оружја за масовно уништење: Од Женева до Њујорка век касније <i>Весна Кнежевић Предић, Милош Хрњаз</i>	59
Развој војних нуклеарних потенцијала у постхладноратовском поретку као инструмент тврде моћи у међународним односима <i>Душан Пророковић</i>	91
Етичке и оперативне специфичности технологије офанзивних дронева у контексту међународних односа <i>Александар Фатић</i>	121

Сајбер ратовање и промена физиономије савремених сукоба <i>Дејан Вулетих, Милинко Врачар</i>	137
---	-----

Трећи део
УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ И УПОТРЕБА СИЛЕ

Употреба силе у поретку Уједињених нација <i>Душко Димитријевић</i>	157
--	-----

Примена силе против појединаца, везано за међународне односе у миру <i>Борис Кривокапић</i>	201
---	-----

Право држава на употребу силе у самоодбрани и његова злоупотреба <i>Сенад Ганић</i>	229
---	-----

Подобност хуманитарне интервенције као правне норме <i>Михајло Вучић</i>	240
---	-----

Четврти део
ЕВРОПСКА УНИЈА И УПОТРЕБА СИЛЕ

Постепени развој Европске уније као безбедносне заједнице — на путу од Венере ка Марсу <i>Душко Лопандић</i>	257
--	-----

Европске жандармеријске снаге – савремени облик полицијске сарадње и деловања <i>Александар Јазих, Обрад Стевановић</i>	273
---	-----

ЕТИЧКЕ И ОПЕРАТИВНЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ТЕХНОЛОГИЈЕ ОФАНЗИВНИХ ДРОНОВА У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Александар ФАТИЋ¹

Апстракт: У тексту се дискутују неки од најјутицајнијих аргумената у прилог све шире употребе такозваних „предатор дрона“ за војне акције које немају димензије отвореног рата. Аутор тврди да су ови аргументи већином слабе експанаторне моћи и да се не обраћају суштинским етичким аспектима технологизације ратовања, а посебно употребе дрона за војна убиства. У тексту се закључује да је штета коју употреба дрона наноси војсци, њеном саморазумевању и прихватању од стране друштва у целини, али и структури самог друштва несагледива, те да у том смислу, и поред очигледних оперативних предности, употреба дрона не представља цивилизацијски искорак унапред, него напротив, велики и драстичан цивилизацијски корак уназад.

Кључне речи: предатор дрона, војна убиства, сукоби мимо рата, ризик, храброст, војне врлине.

УВОД

Употреба дрона у савременим војним операцијама све је раширенија. Чини се да су дрона, како то кажу неки њихови заговорници „овде да остану“, са свим својим етичким, оперативним и другим контроверзама. Различите врсте дрона (беспилотних летелица) користе се за различите сврхе, од прикупљања обавештајног материјала до вршења офанзивних удара. Највећи теоријски проблеми у вези са употребом дрона односе се на такозване „предатор дрона“, односно наоружане дрона којима се врше убиства лидера противничке стране, или пак у акцијама које се понекад називају „*short of war operations*“ („ратовање које није рат“), дакле у

¹ Проф. др Александар Фатић, редовни професор и научни саветник Института за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду; e-mail: alexsandar.fatic@gmail.com

интервенцијама у другим земљама у мирнодопском стању, за убиства лидера побуњеничких покрета или група које су означене као терористичке.

Значајан део дебате о предатор дроновима односи се на чињеницу да они омогућавају вршење офанзивних удара без икаквог ризика за људство оне стране која те ударе врши, као и да је управљање дроновима могуће са велике удаљености и из амбијента који не подсећа на право учешће у војним операцијама, што ствара утисак о томе да бирократе врше убиства, без ризика, из својих канцеларија, чиме се доводи у питање сам дух и традиција војничког живота и ратовања. Критичари дренова тако упућују на дилему о томе да ли ће раширена употреба беспилотних агресивних летелица потпуно променити војну етику и концепцију врлина потребних да би се било војник. На пример, те дилеме доводе у питање потребу да војник буде храбар, да буде пожртвован, или да поседује традиционалне особине потребне за војну службу, што онда отвара питање о томе могу ли проблематичне личности постати војни заповедници или оператори дренова и како ће то утицати на интегритет вођења рата, са којим већ и сада има више него довољно проблема.

С друге стране, аутори који бране употребу дренова наводе пре свега техничке аргументе који имају принципијелне последице за међународне односе и међународну безбедност. На пример, Тамар Мајселс (*Tamar Meisels*) наводи да дренове могу користити само велике земље, које већ имају потпуну премоћ у ваздуху, јер су дренови споре летелице које је, без потпуне ваздушне премоћи, могуће лако оборити најобичнијим противваздушним наоружањем којим располажу све земље. Самим тим, дренове користе само најмоћније земље, а по Мајселсовој то су „добре земље”, тј. земље које делују са конструктивним циљевима. Осим тога, употреба предатор дренова подразумева сложена сателитску инфраструктуру коју не може реалистично стећи било која неформална група, тако да се дренови не могу лако употребљавати за терористичке акције. Коначно, каже Мајселсова, дренови су селективнији од већине другог оружја, и самим тим акције које се спроводе дреновима су морално можда мање проблематичне него акције за које се употребљава конвенционалније оружје.²

У овом тексту се разматрају аргументи за и против употребе предатор дренова, уз настојање да се понуди синтетички закључак о општим вредносним димензијама употребе дренова не само за војску, него и за друштво у целини.

² Tamar Meisels, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", *Filozofija i društvo*, Vol. 21, No. 1, 2018, pp. 3-16.

ПОЈАМ И НАМЕНА ДРОНОВА

Дронови су беспилотне летелице. Њихова намена укључује војне, али и бројне невојне сврхе, попут фотографисања дивљих животиња, или испитивања температуре, или хемијске структуре ваздуха у загађеним подручјима, или ризичним постројењима. Са тачке гледишта војне употребе дрона, та употреба не подразумева да дронави могу бити замена за борбене авионе из једноставног разлога што су дронави споре летелице, лоших маневарских способности које лете ниско и не могу се ни у ком погледу поредити са модерним борбеним авионима, било да је реч о ловцима, бомбардерима или авионима комбиноване намене. Војни дронави служе за прикупљање обавештајних података, евентуално за достављање материјала релативно мале тежине, али на прецизан начин и у неприступачним пределима, или пак за офанзивна дејства. Ова последња врста дронава називају се популарно „предатор дронави“, односно дронави који се користе за испоручивање смртоносне силе према различитим метама. Њихова употреба као предатора подразумева да је летелица просто платформа за лансирање пројектила или за примену неког другог оружја (нпр. хемијског), при чему, да би само оружје било ефикасно, дрон мора бити безбедан. Ова једноставна чињеница доводи у питање широко распрострањено уверење о томе да дронаве могу користити терористичке групе или такозване „отпадничке државе“, пошто се ради о флексибилном оружју чија цена (у смислу цене индивидуалног дрона) није недостижна и за мање државе или богатије терористичке организације. Наиме, иако је цена једног дрона релативно достижна, дрон не може поуздано функционисати као оружје уколико претходно није обезбеђена потпуна ваздушна премоћ оне стране која користи дрон. Израелска ауторка Тамар Мајселс тако истиче да предатор дронаве поуздано и систематски могу користити само најбогатије и најмоћније војне силе. То су земље које су у стању, употребом другог оружја, да обезбеде потпуно ваздушну премоћ и успоставе зоне забране летова свима другима, те које поседују изузетно скупу и технички сложену сателитску инфраструктуру која је неопходна за поуздано позиционирање и дејствовање дронава. Према Мајселс, највеће силе су „добре земље“, односно либералне демократије, те је самим тим извесно да дронаве реално не могу користити терористичке групе и мале земље, а релативно висок, степен интегритета у њиховој употреби фактички је гарантован.³ У овом тексту ћемо изразити извесну резерву према овој вредносној претпоставци Тамар Мајселс.

Други, широко распрострањен, приговор употреби предатор дронава лежи у чињеници да они нису оружје за масовно уништавање, већ прецизна оружја

³ Tamar Meisels, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", op. cit., p. 9.

која се обично користе за циљана убиства. Сама циљана убиства као војна мисија у јавности остављају лош утисак, јер подсећају на криминална убиства, поготово онда када су мете људи који не носе униформе, што је често случај. Мајселс и други аутори, попут Мајкла Волцера (*Michael Walzer*) на овај приговор одговарају различитим аргументима, који се крећу од оног да циљана убиства дроновима обично спроводе демократске земље у којима, ваља претпоставити, постоји надзор над законитошћу избора мете, до оног да је циљано убиство легално уколико се подразумева да између неке групе (терористичке, побуњеничке, или сличне) и државе постоји *de facto* ратно стање.⁴

Трећи популаран приговор употреби предатор дророва је тај да дророви не подразумевају довољну одговорност за евентуалне колатералне жртве, а одговор Мајселсове је да се ради о предрасуди, јер су дророви прецизнија оружја од другог оружја, те да су опремљени камерама, што надзор чини једнако могућим, ако не и вероватнијим, него код употребе неког другог оружја, попут, на пример, далекометне артиљерије и ракетног оружја које дејствује са земље.⁵

Четврти и, са наше тачке гледишта, етички најозбиљнији приговор је тај да оператори дророва не сnose било какав ризик током дејствовања, да је премоћ оне стране која користи дророн унапред обезбеђена, што доводи у питање традиционални војни карактер таквог сукоба. Одговор Мајселсове је да одсуство врећа са лешевима погинулих војника не може бити аргумент против употребе дророва, него напротив, аргумент за већу употребу дророва, те да се релативни недостатак ризика такође односи и на традиционалнија оружја, попут модерних бомбардера, који лете на висинама на којима су потпуно безбедни од непријатељске противваздушне артиљерије, поседују технологију која им омогућава циљана дејства без визуелног контакта, и фактички не доводе пилота у било какав ризик осим врло ниског ризика услед евентуалног квара на авиону или на оружју самог авиона.⁶

Иако су сва четири приговора и аргумента којима се на њих одговара здраворазумски прихватљиви и могу се употребити у једној суштински оперативној расправи о предностима и манама предатор дророва у односу на остала оружја, они заобилазе важно етичко питање за војску које има и оперативне последице. Реч је о питању о томе како примена савремене технологије, а посебно беспилотних летелица, посебно за циљана убиства, утиче на саморазумевање војника, на дух војске и војне професије, на промену улоге војске у друштву и схватања војске од стране друштва, као и на

⁴ Ibid. Michael Walzer, "Just & unjust targetted killing & drone warfare", *Daedalus*, 2016, Vol. 145, No. 4, pp. 12-24.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., pp. 12-13.

концепцију војне врлине која спада у најтрадиционалније друштвене концепције врлине, и која војсци у многим земљама обезбеђује висок степен јавне подршке.⁷ У овом поглављу ћемо се позабавити разматрањем овог морално-оперативног питања у светлу наведена четири класична приговора употреби дрона и наведених одговора на те приговоре.

ДРОНОВЕ МОГУ ЕФИКАСНО КОРИСТИТИ САМО „ДОБРЕ ЗЕМЉЕ”

Аргумент Тамар Мајселс да, услед потребе за обухватном сателитском инфраструктуром и потпуном контролом ваздушног простора у коме дронави делују, дронави могу продуктивно користити само „добре земље“, етички посматрано, врло је слаб. Наиме, тај аргумент почива на претпоставци да су најмоћније и најбогатије земље (дакле, земље које могу испунити логистичке услове за ефикасну употребу предатор дрона) истовремено и добре, демократске земље, у којима влада закон и брига за права грађана. Етички проблеми са овим аргументом су у најмању руку двослојни. Први слој проблема односи се на претпоставку о томе да су најмоћније и најбогатије земље истовремено либералне демократије. Други слој је претпоставка да су либералне демократије аутоматски добре земље, у смислу да брину о правима и да у њима постоји владавина закона у већој мери него у земљама које нису либералне демократије. Стога о ова два слоја етичког проблема са првим аргументом Мајселсова ваља нешто више рећи на овом месту.

Мајселсова, као и многи други аутори (укључујући Волцера) полази од претпоставке о актуелном стању у глобалном међународном простору, а то је да су фактички, у овом тренутку, војно најмоћније земље либералне демократије имајући у виду пре свега САД и Израел, Велику Британију или Француску. Мајселсова експлицитно помиње САД и Израел као примере добрих моћних земаља које користе дронави. Проблем са овим аргументом је такође двострук. Први део проблема је фактички, а не етички, и састоји се из чињенице да глобално стање са војном моћи није тако једноставно како то Мајселсова сугерише, те да у војно најмоћније земље, које обухватно користе и дронави, спадају и Русија и Кина, које су сасвим извесно војно неупоредиво снажније од Израела, као што су снажније и од Велике Британије и Француске, а налазе се у геополитичком конфликту са оним земљама које Мајселсова наводи као „добре земље“. Дакле, ако су добре земље оне најмоћније, онда су и Русија и Кина добре земље, али онда није јасно шта се дешава када добре земље користе дронави једна против друге, или у зонама интереса оне друге земље, или пак на начине који служе узајамно супротстављеним интересима у трећим земљама и регионима. Такође, хипотетички карактер овог аргумента посебно долази до

⁷ Aleksandar Fatić, "The ethics of drone warfare", *Filozofija i društvo*, XXVIII, 2, 2017, pp. 349-364.

изражаја у чињеници да постоје земље које се ускоро могу придружити категорији војно најмоћнијих земаља, попут Ирана или Северне Кореје, која је већ развила свој програм интерконтиненталног нуклеарног оружја и може се очекивати да у догледно време буде у стању да успоставља потпуну ваздушну доминацију изнад Корејског полуострва захваљујући напредним пројектилима. Да ли то онда значи да ће се и ове земље третирати као „добре земље“, те да можемо остати при ставу да употреба дронова није, са ове тачке гледишта, проблематична? Други део проблема је у чињеници да постојеће велике војне силе нису ни тако добре ни тако бенеvolentне као што Мајселсова сугерише, јер су управо то земље које су највише злоупотребљавале оружје за масовно уништавање у историји и које највише користе такозване „специјалне јединице“ за нелегалне акције у трећим земљама које често укључују убиства, диверзије, саботаже или шпијунажу. Три статистички најагресивније државе на свету у последњих 100 година су све „добре земље“ – САД, Велика Британија и Израел. То су земље које су започињале највише агресивних ратова на територијама других земаља. САД је земља која широм света поседује тајне затворе у којима држи затворенике према којима се примењује тортура, а разлог због кога се ти затвори налазе у иностранству је у чињеници да амерички правни систем не дозвољава примену тортуре према затвореницима или њихово држање у фактичком затвору без судске одлуке, што је, рецимо, годинама случај у затвору у Гвантанаму, али не само тамо. Такође, САД је земља која сматра за нормално да „лови“ неког човека широм света користећи своје специјалне јединице, потом да га убије без икаквог покушаја да га приведе правди, а на крају да његово тело баци у море, што је све учињено са неким лидерима терористичких група. Овакво поступање је у целости нелегално према америчким законима, а представља и кршење елементарних начела људског достојанства и најосновнијих људских права. Израел, с друге стране, масовно користи тактике као што је уништавање кућа и насеља породица припадника Хамаса, како би њихове мужеве и браћу обесхрабрио да се боре против израелске војске, као и циљане хеликоптерске ударе на цивилне циљеве ради убиства лидера Хамаса. Ти удари су све само не хируршки прецизни, као што то сугерише Мајселс, јер у њима редовно страдају цивили, укључујући и децу. Дакле, неодржив је критеријум да су актуелне моћне војне силе аутоматски добре земље, јер се карактеризација о моралној исправности или неисправности мора заснивати на радњама, а не на идентитету актера тих радњи. Неко се сматра морално добрим на основу својих избора, а не на основу тога како се зове, ком друштвеном или геополитичком слоју или групацији припада, како се облачи или шта мисли о себи. Ту се крије прва методолошка, рекли бисмо суштинска грешка у аргументацији Мајселсове.

Други слој проблема са овим првим аргументом је у тврдњи да су либералне демократије добре земље, што онда, на неки начин, сугерише да земље које нису либералне демократије нису добре земље. Претходно смо

показали да либералне демократије не морају бити добре земље, јер се оне могу служити неморалним или морално проблематичним тактикама у остваривању својих циљева. Тај аспект проблема би требало да буде сасвим јасан сам по себи. Међутим, такође не стоји ни претпоставка да земље које нису либералне демократије нису добре земље. Нема начелног разлога због кога једна Русија не би могла бити етички боља земља од неке либералне демократије која поступа неморално, попут, рецимо, САД. Ми овде не тврдимо да је то случај, већ само да не постоји начелни разлог због кога би нека либерална демократија аутоматски била морално боља од неке земље са другачијим идеолошко-политичким устројством. Стога са етичке стране први аргумент који Мајселсова наводи ни у ком случају не може опстати као валидан теоријски аргумент.

ДРОНОВИ СУ ПРЕЦИЗНО ОРУЖЈЕ КОЈЕ ИЗБЕГАВА КОЛАТЕРАЛНЕ ЖРТВЕ ВИШЕ НЕГО ДРУГА ОРУЖЈА

Други аргумент Мајселсове је фактички и можда би се могао донекле бранити, међутим, као и многи фактички аргументи он носи озбиљне етичке димензије. Наиме, на фактичком плану, предатор дронави лете ниско, могу да се приближе мети и поседују навођене пројектиле што их чини прецизнијим од, рецимо, далекометне артиљерије, међутим с обзиром на технологију навођених пројектила питање је у којој мери су они прецизнији од летелица са пилотом, попут авиона или хеликоптера. Чини се да разлика између дрона и хеликоптера није толико у прецизности, колико у лакоћи употребе и дискретности. Сама ова чињеница значи да је психолошки лакше одлучити се, рецимо, за убиство неког политичког или идеолошког противника коришћењем дрона, него слањем специјалне јединице хеликоптером, како због недостатка ризика, тако и због веће дискретности укупне мисије и њене мање уочљивости. Када је реч о конкретним убиствима, што је примарна сврха предатор дронава, онда ова чињеница тј. да дронави охрабрују либералније одлучивање о убиствима због своје прецизности и мање уочљивости мисије, делује посебно морално одбојно, пошто сугерише да дронави изазивају више одлука о убиствима него што би то било случај да дронава нема. У том смислу, и други аргумент Мајселсове је етички тешко одржив.

ДРОНОВИ СНИМАЈУ СВОЈЕ АКЦИЈЕ, ПА ЈЕ СТОГА ОДГОВОРНОСТ У ЊИХОВОЈ УПОТРЕБИ ВИСОКА

Истина је да дронави снимају своје летове, али је такође истина да и друга упоредива оружја имају могућност да снимају, или чак рутински снимају своја дејства. То се свакако односи на офанзивне хеликоптере и борбене авионе, а

све више и на индивидуалне војнике, који на кацигама носе камере. Стога не постоји никаква „додата вредност“ у смислу одговорности за акције дрoнова због самог снимања, док су опасности од злоупотребе повезани са другим карактеристикама дрoнова веће него код других оружја (дискретност, прецизност, погодност за убиства и за агресивне обавештајне акције које су саме по себи нелегалне итд.). Овај аргумент, како нам се чини, уопште не одолева ни елементарном суочавању са чињеницама о начину на који се спроводи надзор ваздухопловних акција у већини савремених армија.

ОДСУСТВО РИЗИКА ЗА СОПСТВЕНЕ ПИЛОТЕ НИЈЕ МАНА, НЕГО ВРЛИНА ДРОНОВА

Четврти аргумент Мајселсове је, по нашем мишљењу, далеко најпроблематичнији са етичке тачке гледишта, иако је сасвим исправан са оперативне тачке гледишта. На оперативном плану, свака војска настоји да избегне жртве међу својим војницима, па је стога употреба оружја које потпуно елиминира ризик за сопствене пилоте, наравно, више него добродошла. Тај оперативни аргумент је очигледан, међутим његове етичке последице за војску и за друштво у целини нису сасвим очигледне и захтевају унеколико детаљнију дискусију.⁸

Питање о ризику и војној професији је уско повезано са врлинама које се приписују војницима. Истовремено, те врлине су основа њиховог друштвеног статуса и разлози због којих је војска веома прихваћена и ужива одобравање јавности у многим земљама. Традиционални војни морал, који подразумева врлине попут храбрости, пожртвованости, лојалности и поштења зависи од претпоставке о тешким условима на ратишту, у којима само војници са овим врлинама могу часно и успешно ратовати. Радикална промена начина ратовања која више не би захтевала ове врлине довела би у питање саму традиционалну војну етику, и тиме би произвела далекосежне етичке последице за војску и за друштво у целини. У традиционалном разумевању ратничке етике и војног морала може се закључити да је војска нека врста репозиторијума јавних врлина у једном друштву, јер су дисциплина и карактерне особине које се очекују од војника и официра катализатори наведених врлина. Не може свако да одлучи да оде на ратиште и ризикује живот, а онај ко то може је, у идеалном, традиционалном смислу, војник, и

⁸ Видети: Alekandar Fatić, "The Epistemology of Intelligence Ethics," In Galliot, Jai and Reed, Warren (eds), *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Intelligence Collection*, London: Routledge, 2015, pp. 39-51. Александар Фатић, „Савремена технологија ратовања у светлу хришћанског морала: Наоружани дрoнови“. У Борислав Гроздић (ур.). *Православље и рат*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2017, стр. 105-124.

поседује врлине које га за то квалификују. Иста та особа ће ове врлине испољавати и у другим аспектима свог живота, и тиме ће доприносити општем моралном квалитету односа у друштву, што је основни разлог због кога се у друштву у целини војска и војни морал високо вреднују.

Увођење ратовања дроновима, које ће, са оперативне тачке гледишта, највероватније постајати све обухватније, доводи у питање саму потребу за војничким врлинама. На пример, ратовање дроновима уопште више не захтева храброст од војника. То значи да оператор дрона може, строго говорећи, бити и кукавица. Он не мора бити физички ни психолошки спреман за атмосферу ратовања и ратишта, него може одлазити на посао као што то чини и било који службеник или пекар, на послу притискати одређене тастере и убијати људе, а потом се вратити кући на вечеру и забаву са својом породицом. Оператор дрона нема искуство ратишта, не пролази кроз војничко искуство и самим тим не мора бити војничка личност. Он може просто бити запослени истог профила као неко ко поправља мобилне телефоне или издаје здравствене књижице, што је потенцијално деструктивна последица за војску. На овај начин војска губи своју изузетност у друштву, своје посебно достојанство и урушава моралне стандарде који одређују ко може бити војник. Увођењем дрона војска постаје само још једна организација која се ни по чему не издваја од других бирократских организација осим по томе што су последице злоупотреба у њој још драстичније за људске животе.

Дејства предатор дрона имају једну сврху: убијање непријатеља. С обзиром на мању величину дрона у односу на бомбардере са посадом и на њихову мању носивост и маневарску способност, они се врло ретко користе за уништавање непријатељске инфраструктуре, јер су за те намене потребни тежи пројектили и снажније летелице које могу носити велике терете. Као оружја за убијање, дронови могу бити идеално средство за професионално „чисто“ убиство без колатералних жртава (што углавном није случај), али то не мења на чињеници да су они врло проблематична оружја за војску. Наиме, постоји суштинска морална разлика између војног убијања и професионалног убиства. Ово друго не подразумева било какву везу између саме радње и одговарајуће врлине, не подразумева пропорционалност између војног циља и евентуалних штетних последица за невино становништво, нити пак везу између радње и неког ширег или општег добра.⁹

Треба бити сасвим прецизан у одређењу наведене разлике између војног убиства и професионалног убиства. Професионално убиство не подразумева позивање на неко опште добро, али оно може бити мотивисано општим добром. Могуће је да професионално убиство некога ко је изузетно неморална

⁹ Paul Howe, *Leadership and Training for the Fight*, Bloomington, IN: Author House, 2005, pp. 125–148.

или штетна личност у великој мери допринесе општем добру и да то убиство буде мотивисано најбољим намерама. Не мора свако професионално убиство да буде морални злочин, међутим само по себи професионално убиство може бити и морални злочин: његов морални статус зависи од случаја до случаја. С друге стране, војно убиство не сме бити морални злочин и оно нужно подразумева однос према ширем или општем добру. Не би требало да буде могућно војно убиство које је морални злочин. Разлика је, дакле, начелна, а не нужно фактичка. Једно професионално убиство неке конкретне особе може бити моралније од неког војног убиства, али војно убиство је предмет моралних рестрикција које се не односе на професионална убиства у начелу. Дакле, војно убиство подразумева неку врсту моралног садржаја који треба да стоји иза одлуке да војска неког убије, а тај морални садржај се традиционално одражава у личности и поступању оног ко убија, то јест војника. Управо стога је ризик који војници подносе део њиховог моралног профила: у смислу коначних последица, нема разлике између убиства лидера неке терористичке групе коју изведе група специјално обучених војника и убиства истог тог лидера коришћењем дрона.

Постоји, међутим, морална разлика међу наведеним случајевима. У првом случају, војници су инвестирали одређени напор, време и животну усмерење у то да постану припадници специјалне јединице, а то су, по претпоставци, учинили са намером да се боре против оних који представљају претњу неком општем добру, нпр. интересу њихове заједнице. Они су, вршећи војно убиство, поднели изванредан напор, изложили се неком (колико год малом) ризику, и акцију извршили лично, што сугерише неку врсту уверења у њену исправност. Ова чињеница не гарантује уверење у исправност акције, наравно, јер и криминалци често лично убијају своје жртве, али у случају војника ми смо навикли да подразумевамо да они нису криминалци и да њихова спремност да убију зависи од њиховог уверења да се боре на морално исправној страни. Дронови елиминирају ову личну димензију. Искуство испаливања пројектила из дрона „кликом“ на миш из канцеларије удаљене неколико хиљада километара од локације дејства нема ништа заједничко са обуком, летом до места акције, искрцавањем из хеликоптера, упадом у објект, претраживањем, проналажењем противника и убиством тог противника. И једно и друго су војно убиство, али друго садржи неке фактичке индикаторе уверења у исправност деловања, док прво не садржи никакве такве индикаторе. Војска која се бори дроновима, за многе људе у нашим садашњим друштвима, можда и не би више била војска, него нека врста корпорације за убијање или, блаже речено, за техничко ратовање.

Неки теоретичари такозваног „ратовања које није рат“ (*force short of war*), за које се дронови највише и користе, наводе низ консеквенцијалистичких критеријума који су потребни да би нека војна акција попут оне помоћу предатор дрона била морално оправдана. Тако Данијел Брунстетер (*Daniel*

Brunstetter) и Меган Браун (*Megan Braun*) сугеришу следеће: да количина силе која се примењује мора бити пропорционална нивоу претње која се неутралише, акција не би требало да предвидиво изазива ескалацију сукоба, и најважније, акција треба да буде тако конципирана да максимално повећа заштиту права других легитимном употребом силе.¹⁰

Први критеријум Брунстетера и Браунове није тешко задовољити када је реч о предатор дроновима, јер се увек може аргументисати да је неко убијен дроном због тога што је представљао потенцијално већу претњу него што је претња општој безбедности или безбедности његове заједнице од самог његовог убиства. Тај критеријум је у ствари великим делом реторички а не суштински када се говори о убиствима дроновима. Овај критеријум се, такође, ослања на начело пропорционалности из међународног ратног права, које прописује да свака офанзивна радња мора, с обзиром на ризик за цивиле, бити пропорционална значају војног циља чије се остваривање очекује путем те радње. У контексту расправе о дроновима, тај критеријум је такође прилично слаб, и то из истог разлога као претходни: његова задовољеност се великим делом своди на реторичко позивање на одређени војни циљ. Свако индивидуално убиство некога ко припада супротстављеној групацији која је проглашена „борцима“ може се оправдати пропорционалношћу војног циља, јер се никад не зна колико припадника војске или цивила би та особа могла да угрози у будућности, док је његово убиство ипак само једно убиство. Критеријум пропорционалности у међународном ратном праву уведен је пре свега имајући у виду употребу артиљеријског оружја против насеља и објеката у којима живе цивили, са идејом да обесхрабри војне команданте да наређују таква дејства, осим у ретким случајевима када је очигледно значај очекиваног војног резултата такав да оправдава колатералне жртве и доприноси скраћењу трајања сукоба. Примена овог критеријума на акције које не досежу до дефиниције рата од стране Брунстетера и Браунове, по нашем мишљењу, сасвим је неоправдано, јер свако индивидуално убиство представља најнижи могући ниво убијања у сукобу, и самим тим је, бар реторички, „пропорционално“ скоро било ком циљу у сукобу.

Наведени критеријум спада у домене који бисмо могли назвати „примитивним утилитаризмом“: по тој врсти моралног резоновања, можда је пропорционално морално оправдано и убити невиног човека, ако се тиме постиже војни циљ да се заустави рат. То је логика која је можда водила америчке команданте у Другом светском рату на Далеком Истоку када су одлучили да, први и једини у историји, употребе две атомске бомбе у

¹⁰ Daniel Brunstetter and Megan Brown, "From Jus ad Bellum to Jus ad Vim: Recalibrating Our Understanding of the Moral Use of Force", *Ethics & International Affairs*, 2013, Vol. 27, No. 1, pp. 97-102.

Хирошими и Нагасакију, након чега је Јапан капитулирао, и заустављен је рат. Тај далеко најтежи ратни злочин у Другом светском рату никада није процесуиран од Међународног војног трибунала у Токију, а можда би се, реторички, и он могао оправдати „пропорционалношћу“: наиме, нико не може са сигурношћу знати колико би војника и цивила и са јапанске, и са америчке стране, погинуло да се рат наставио још неколико година. Чини се сасвим јасним да је, етички посматрано, аргумент о „пропорционалности“ врло сумњив, а у својим практичним последицама крајње опасан чак и када је реч о класичним сукобима са масовним убијањем, а камоли када се примењује на сукобе који још увек нису прави рат.

Други критеријум Брунстетера и Браунове је такође веома проблематичан када се примени на дроне, јер постоје морално неприхватљиве ситуације које би можда највише допринеле спречавању ескалације сукоба и насиља. Сасвим је замисливо да се разни „запаљиви“ локални конфликти и побуне могу санирати тихим и дискретним убијањем локалних лидера и политичких противника, што би, по аргументацији ово двоје аутора, онда било морално оправдано.

Трећи критеријум Брунстетера и Браунове, да је акција оправдана ако се њоме максимизују права што више људи, још један је утилитаристички аргумент, само што овај спада у домен такозваног „утилитаризма права“. Примера ради, америчка инвазија Ирака и свргавање Садама Хусеина са власти могло би се посматрати као акција која доприноси максимизовању права, ако се под релевантним правима подразумевају и права Ирачана који су били против Хусеина, и права ирачких Курда које је он прогонио и убијао, и права Американаца који су сматрали да је режим Садама Хусеина увреда за међународни поредак, и права свих других људи који су можда сматрали да Хусеина треба свргнути, а његову земљу покорити јер их је његова владавина директно или индиректно угрожавала или вређала.

Поставља се, међутим, питање да ли овакво кумулативно схватање права заиста морално оправдава војне акције. Чини нам се очигледним да се у обазирању на права у овом контексту мора пре свега водити рачуна о томе која права су релевантна за морално оправдање акције, а то вероватно нису права Американаца којима естетски или морално смета Садам Хусеин, нити права Иранаца који су са Хусеиновим Ираком ратовали. Утилитаризам права, као и сваки утилитаризам, има своја начелна ограничења, и увек се мора усмеравати извесним категоричким начелима деонтичке етике. Разлог је једноставан: у супротном, утилитаристичким аргументима је често могуће морално оправдати изборе и радње који се директно противе нашим најелементарнијим моралним интуицијама. Можда најпознатији пример у класичној етици који илуструје ово ограничење простог утилитаризма је пример са осуђивањем невиног човека. Уколико је морално оправдање правосудног система утилитаристичко, у смислу да се максимизује друштвена

стабилност, а десио се злочин који узнемирава јавност и организују се улични протести, а власти не знају ко је починилац, уколико сумња случајно падне на некога за кога власти знају да је невин, утилитаристички посматрано можда би било морално оправдано осудити невиног човека како би се избегла већа друштвена штета. Овај пример показује да постоје границе утилитаристичког мишљења, а те „међаше“ у етичком расуђивању чине твз. „деонтолошки“ или деонтички, категорички морални принципи, од којих је један тај да се никада не сме намерно осудити невин човек, без обзира на последице и могуће користи од тога.

Сличне околности важе и за аргумент заснован на утилитаризму права који користе Брунстетер и Браунова: један многољудна нација, попут Кине, могла би, на основу утилитаризма права, освојити целу Азију и спровести економску доминацију над целим светом обарањем цена роба и услуга мимо постојећих система регулације, уколико би се тиме унапредила права највећег броја људи, а тим акцијама би се уистину унапредила и права и економски статус већине Кинеза, којих има више него, рецимо, Канађана и Американаца заједно. По истој логици, Русија би морално оправдано могла да покори целу Украјину, јер би се увођењем окупације Украјине смањиле тензије и ризици и задовољила права и интереси највећег броја људи у том региону, а то су грађани Русије.

Имајући у виду тешка ограничења утилитаризма када се примени на опште геостратешке безбедносне односе, сасвим је јасно да су његови лимити драматични у примени силе мимо рата, а поготово када је реч о индивидуалним војним убиствима. Наиме, ако је максимизовање кумулативних права (а права у великој мери укључују и интересе) проблематично са тачке гледишта масовног насиља (јер увек могу постојати масовнији колективи од оних који су жртве, а чији би интереси насиљем били максимизовани), утолико је више могуће оправдати било које војно убиство позивањем на максимизовање колективних права. Примера ради, политичка борба се увек води у вези са неким правима, и то обично колективним правима. Убиство представника неке политичке опције или побуњеничког покрета тако се готово по дефиницији може оправдати утилитаризмом права, јер се може претпоставити да би његов евентуални успех, или нешто што би у блиској будућности могао да учини, могло потенцијално угрозити права супарничке заједнице, па је ускраћивање његовог права на живот тако фактички увек оправдано, јер је више оних чија би права његово убиство могло да унапреди. Ова врста калкулације није једнозначна, јер се у описаном типу случајева мора, наравно, водити рачуна и о максимизовању права оних који потенцијалну жртву војног убиства подржавају, или које он представља, но сама калкулација је непринципијелна и долази у сукоб са битним садржинским моралним начелима, попут начела да невина особа, или цивил, не сме бити предмет прогона или убиства. Стога је

аргументација Брунстетера и Браунове, према нашем мишљењу, неодржива са тачке гледишта методологије етичког мишљења.

УКИДАЊЕ ПРОФЕСИЈЕ РАТНИКА

Закључка ради, технологизација ратовања коју представља, између осталог, и све шира употреба предатор дронова, иако има извесне оперативне предности и може се наизглед бранити аргументима које износе Мајселсова, Волцер или Брунстетер и Браунова, производи суштинске деструктивне последице за саму професију друштвених ратника, што је концепција војске од давнина. Слој ратника, о коме је писао још Аристотел, за разлику од слоја трговаца, лекара или других професија, зависи од специфичних врлина које одређују достојанство и место тог друштвеног слоја у целини друштвене структуре. Као што је храброст врлина која није неопходна трговцима или лекарима, она је апсолутно неопходна ратницима. Поштење и част су врлине које су потребне свим слојевима, али пожртвованост као врлина је далеко карактеристичнија за војнике него за трговце. Слична карактеризација се може применити на различите врлине у вези са различитим делатностима у друштву.

Структурне, обухватне промене које увођење концепта технолошког ратовања наноси војсци су истовремено удари на наслеђену друштвену структуру. Војска која ратује дроновима више није она војска о којој је писао Аристотел и којој, у Србији на пример, највише верује већина становништва, јер подразумева да је у војсци мање корупције, мање непоштења и више херојства него у другим сегментима корумпираног и великим делом морално пропалог друштва. Војска која ратује дроновима, у принципу, не заслужује ову врсту поверења као војска. Она ту врсту поверења не заслужује у начелу: конкретни војници је могу заслуживати, а други не, али се увођењем претежно технологизованог ратовања губи начелна потреба за постојањем традиционалних врлина у војсци. Тиме се релативизује и један део традиционалног моралног мишљења, попут оног заснованог на идеји да није могуће морално оправдано убити другог ако нисмо спремни да, за исти циљ са којим убијамо, и сами погинемо. Та врста моралне аргументације је потпуно депласирана увођењем дронова, јер са том врстом „транзиције“ ка новој врсти ратовања можемо убити кога желимо без икаквог ризика да и сами погинемо, тако да идеали, вредности и самопожртвовање губе значај. У традиционални рат се иде из осећаја дужности, због идеала, родољубља или због части. У рат дроновима се иде из интереса, за плату и због политике, јер то није рат који захтева част, врлине, осећај дужности, храброст, итд. Стога је последица укидања ризика за војнике у ствари контрапродуктивна за војску: та последица је *морално укидање војске* у оном смислу у којој је већина у друштву сада доживљава. Са дроновима готово свако може бити војник. Сматрамо да сама та чињеница није добра за колективно достојанство војничке професије.

Са дроновима није потребна обука у ратничким вештинама, већ је довољна рачунарска обука. Коначно, војник који ратује дроном не иде у рат: он ратује из своје канцеларије. Такав војник не живи војнички живот, не учествује у традиционалној војничкој заједници, не мора да поседује традиционално очекиване војне врлине и особине личности, па самим тим у битном смислу и није војник.

У крајњем, моралне последице употребе дрона за војску и за друштво као целину могу бити деструктивне и могу помоћи дезинтеграцију наслеђених друштвених вредности, док истовремено није јасно да ли и на који начин доприносе формирању нових вредности, ни да ли су те вредности морално пожељне. Стога етичка перспектива на употребу дрона указује на морално срозавање војске које подсећа на већ широко ламентирано морално срозавање савременог друштва у целини, па нам је немогуће да са позиције посматрања етике видимо технологизацију ратовања као цивилизацијски корак напред, већ напротив, као велики и драстичан корак уназад.

ЛИТЕРАТУРА

- Brunstetter, Daniel and Brown, Megan, "From Jus ad Bellum to Jus ad Vim: Recalibrating Our Understanding of the Moral Use of Force", *Ethics & International Affairs*, 2013, Vol. 27, No. 1, pp. 87-106.
- Fatić, Aleksandar, "The ethics of drone warfare", *Filozofija i društvo*, Vol. XXVIII, No. 2, 2017, pp. 349-364.
- Фатић, Александар, „Савремена технологија ратовања у светлу хришћанског морала: Наоружани дрони“, у Борислав Гроздић (ур.). *Православље и рат*, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2017, стр. 105-124.
- Fatić, Aleksandar, "The Epistemology of Intelligence Ethics," In Galliot, Jai and Reed, Warren (eds), *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Intelligence Collection*, London: Routledge, 2015, pp. 39-51.
- Howe, Paul, *Leadership and Training for the Fight*, Bloomington, IN: Author House, 2005.
- Meisels, Tamar, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", *Filozofija i društvo*, 2018, (u pripremi).
- Walzer, Michael, "Just & unjust targetted killing & drone warfare", *Daedalus*, 2016, Vol. 145, No. 4, pp. 12-24.

ETHICAL AND OPERATIONAL PARTICULARITIES OF OFFENSIVE DRONE
TECHNOLOGIES IN THE INTERNATIONAL RELATIONS REALM

Aleksandar Fatić

Abstract: The paper presents and discusses some of the most recent and influential arguments in favour of the increasingly liberal use of predator drones for military actions short of war. The author finds most of these arguments fairly weak and lacking capacity to address the fundamental ethical aspects of the technological transition of warfare towards the increasing use of predator drones for military assassinations. The paper concludes with the idea that the damage the use of drones inflicts on the army and its reception in society, as well as to the inherited social structure itself, is so great that the use of drones is not a cultural advancement in warfare, but rather a drastic step back.

Key words: predator drones, military assassinations, military force short of war, risk, courage, military virtues.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

327(100)"20"(082)
327::911.3(100)"20"(082)

УПОТРЕБА силе у међународним односима /
уредила Жаклина Новичић. - Београд : Институт
за међународну политику и привреду, 2018
(Београд : Донат граф). - 286 стр. ; 24 cm

Тираж 150. - Реч уредника: стр. 7-8. - Напомене
и библиографске референце уз радове. -
Библиографија уз радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7067-255-0

а) Међународни односи - 21в - Зборници б)
Геополитика - 21в - Зборници
COBISS.SR-ID 268554252

ИСБН 978 -86-7067-255-0